

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМ. В.М. КОРЕЦЬКОГО**

П.С. КОРНІЄНКО

**КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ
ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УКРАЇНІ**

Монографія

**КИЇВ
Видавництво Ліра-К
2018**

УДК 342.1 (477)

Рекомендовано до друку:

*Вченою радою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України (протокол № 5 від 24 травня 2018 р.)*

Рецензенти:

Серьогіна С.Г. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, директор НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України;

Крусян А.Р. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного та адміністративного права Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Яскернія Є. – Dr. Hab (доктор хабілітований наук правничих), професор звичайний, декан Відділення права, управління та адміністрування Університету Яна Кохановського в Кельце (Республіка Польща).

Корнієнко П.С.

Конституційні основи правозахисної діяльності в Україні :
монограф. – К. : Видавництво Ліра-К, 2018. – 348 с.

ISBN 978-617-7605-89-7

У монографії висвітлюються проблеми теорії та практики конституційної правозахисної діяльності в Україні, а також досліджуються основні суб'єкти, методи і форми діяльності щодо захисту основоположних прав й свобод людини. Обґрунтовується зміст і сутнісні ознаки категорії «конституційна правозахисна діяльність», здійснюється періодизація генезису правозахисної діяльності та її конституювання в Україні, аналізується система конституційної правозахисної діяльності та основні її складники. Приділяється увага питанню пріоритетності утвердження та захисту прав і свобод людини в діяльності Української держави.

Висвітлюється діяльність адвокатури як ефективного інституту захисту конституційних прав і свобод людини в Україні. Досліджуються особливості правозахисної діяльності вітчизняних і міжнародних правозахисних організацій, а також правозахисний потенціал громадянського суспільства в цілому.

Розрахована на починаючих і досвідчених учених-конституціоналістів, правозахисників, адвокатів, державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування.

УДК 342.1 (477)

ISBN 978-617-7605-89-7

©Корнієнко П.С., 2018

© Видавництво Ліра-К, 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади конституційної правозахисної діяльності в Україні	17
1.1. Конституційні основи правозахисної діяльності: поняття, сутність і зміст	17
1.2. Правозахисна діяльність як об'єкт конституційно-правових досліджень	31
1.3. Система конституційної правозахисної діяльності в Україні	52
РОЗДІЛ 2. Правозахисна діяльність в Україні: генеза, межі та мета здійснення	97
2.1. Генезис конституційної правозахисної діяльності в Україні	97
2.2. Межі конституційної правозахисної діяльності в Україні	135
2.3. Конституційні права та свободи людини і громадянина як пріоритетна мета правозахисної діяльності в Україні	151
РОЗДІЛ 3. Правозахисна діяльність як основний конституційний обов'язок Української держави	164
3.1. Парламентський контроль як обов'язковий елемент системи конституційної правозахисної діяльності в Україні	164
3.2. Правозахисна діяльність органів виконавчої влади в Україні	189
3.3. Судовий захист прав і свобод людини як пріоритетна форма правозахисної діяльності	205
3.4. Конституційний контроль у системі конституційної правозахисної діяльності в Україні	222
РОЗДІЛ 4. Правозахисна діяльність неурядових організацій в Україні	232
4.1. Правозахисна діяльність інституту адвокатури в Україні	232
4.2. Правозахисні організації як основний елемент громадянського суспільства в Україні	273
ПІСЛЯМОВА	299
БІБЛІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	307

ПЕРЕДМОВА

Нині складно віднайти конституційну цінність, яка мала б більший загально визнаний і універсальний характер, ніж конституційні права та свободи людини. Слід погодитись із академіком Ю. Шемшученком, який влучно пише: «Демократизм будь-якої держави визначається її ставленням до прав і свобод людини та громадянина»¹.

Загально відомо, що основоположні права та свободи людини є одним із найбільших здобутків Західної цивілізації. Будучи малодослідженими мислителями Античності, саме права та свободи людини зумовили формування ціннісної основи Західного конституціоналізму, наріжним каменем якого стало вчення про природні права людини і обов'язок їх захисту. Починаючи із Великої хартії вольностей (*Magna Charta Libertatum*) 1215 року, правозахисна діяльність у Європі стала не лише цілеспрямованою, а й тяжіючою до закріплення своїх здобутків у конституційних актах, фаховою діяльністю широкого кола суб'єктів.

Суди і парламенти т. зв. Старої Європи стали першими захисниками прав і свобод людини, а також переконливими ідеологами правозахисної діяльності. Конституції та закони, а також судові рішення і підтримка громадськості, насамперед в особі інституту адвокатури та громадських захисників, починаючи із XVII-XVIII ст., стали найважливішим джерелом і легітимною основою правозахисної діяльності. Тому нова і новітня історія, спочатку Західної цивілізації, а з другої половини XX ст. – і всього людства, це насамперед історія утвердження й захисту основоположних прав і свобод людини як стрижня теорії та практики сучасного конституціоналізму.

Джерелом утвердження та захисту природних прав людини стала не лише правотворча, правозастосовна та судова практика, а й розвиток ідеї прав людини. Слід погодитись із В. Тихим, що «ідея невід'ємних прав людини – ідеал людства епохи Просвітництва – стала вирішальною основою для наступних конституцій в усіх країнах»².

---

¹ Шемшученко Ю.С. На перехресті століть. Вибрані праці / Ю.С. Шемшученко. – К. : Юридична думка, 2010. – С. 239.

² Тихий В.П. Актуальні проблеми утвердження і забезпечення прав та свобод людини / В.П. Тихий // Тихий В.П. Вибрані праці з конституційного і

Ця ідея, на переконання П. Коллера, у ході її історичного розвитку, «заснала істотних змін, результатом яких стала прогресуюча експансія цих прав»¹. Узагальнюючи погляди щодо феномену прав і свобод людини, українські правознавці відзначають, що їх можна згрупувати за відповідними парадигмами: «античною, середньовічною та парадигмою епохи Просвітництва, Нового часу й Постнеокласичної доби», які демонструють рух «... від метафізичної статичності до діалектичної процедурності та бінарної природи механізму захисту прав людини»². Правознавці обґрунтовують і інші наукові позиції щодо цього питання, які аналізуються в цьому дослідженні.

Водночас правозахисна діяльність як об'єкт численних досліджень про методи, механізми, форми та її суб'єктів пройшла, на нашу думку, складний шлях від визнання за людиною її природних прав та пошуку механізмів їх утвердження та гарантування – до правозахисної діяльності як спеціального виду конституційно-правової діяльності; від статично-процедурних до динамічно-процесуальних властивостей. При цьому правозахисна діяльність отримує свій потужний розвиток одночасно зі становленням конституціоналізму та практикою унормування прав і свобод людини в конституціях.

Як відомо, права людини стали основним гаслом і найбільшим здобутком революцій і воєн за незалежність у кінці XVIII–XIX ст. У цей час одними із перших конституційних актів в історії людства стали Декларація прав людини і громадянина 1789 р. у Франції, яка позначила «прості і незаперечні принципи»³ та Біль про права 1791 р. у США. Ці акти зберігають свою чинність та актуальність для правозахисних відносин і до сьогодні.

Надалі, в XIX–XXI ст., розвиток конституціоналізму супроводжувався розширенням системи прав і свобод людини і вдосконаленням юридичних механізмів їх захисту. Хоча цей процес зупинявся під час Першої та Другої світових воєн. Це спонукало до

кримінального права / В.П. Тихий ; передмов. В.Я. Тація ; упорядн. А.А. Яковлев, О.М. Сарнавський. – Х. : Право, 2017. – С. 41.

¹ Коллер П. Сфера значущості прав людини / П. Коллер // Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата та Г.Ломанна ; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – 2-ге вид. – К. : Ніка-Центр, 2012. – С. 87.

² Шурдук Р.В. Теоретико-правовий аспект імплементації механізмів захисту прав людини в Україні / Р.В. Шурдук ; автореф. дис. ... канд. юрид. наук. за спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – К., 2014. – С. 8.

³ Головатий С. Про людські права: лекції / С. Головатий. – К. : Дух і літера, 2016. – С. 202.

закріплення до посилення захисту основоположних прав і свобод людини на міжнародному рівні та закріплення їх у Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та інших правозахисних міжнародних актах, а надалі – й конституціях більшості держав світу.¹ Норми міжнародного права стали нині важливим складником правозахисної діяльності².

Після хвилі т. зв. «оксамитових революцій» у Центральній і Східній Європі та після розпаду СРСР правозахисна діяльність отримала свій розвиток і в пострадянських та постсоціалістичних республіках. Нині в світі правозахисна діяльність розширюється за предметом захисту та за урізноманітненням системи суб'єктів, методів і форм здійснення цієї діяльності. Так, помітним трендом ХХІ ст. стало утвердження та захист прав сексуальних меншин як правомірна рефлексія на реалізацію Джокьякартських принципів 2006 р. і Монреальської декларації про права ЛГБТ 2006 р., які «охопили широкий спектр стандартів у сфері прав людини і їхнє застосування щодо сексуальних меншин»³. Хоча переважна більшість держав світу зосереджує свою увагу насамперед на завданнях щодо утвердження та захисту основоположних прав людини.

Не стала винятком і Конституція України, яка в ст. 3 встановила, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»⁴. Хоча М. Савчин і відзначає, що наведена конституційна конструкція є «... дивним

---

¹Корнієнко П.С. Основи правозахисної діяльності в Україні як об'єкт конституційно-правових досліджень / П.С. Корнієнко // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2018. – № 2 (82). – С. 29; Корнієнко П.С. Міжнародні нормативно-правові акти як джерело здійснення правозахисної діяльності в Україні / П.С. Корнієнко // Часопис Київського ун-ту права. – 2015. – № 2. – С. 58-61.

²Див.: Горова О.Б. Конституційні громадянські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм в цьому процесі) : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Горова Оксана Борисівна. – К., 2000. – 16 с.

³Товпеко Я.К. Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове дослідження / Я.К. Товпенко ; ; автореф. дис. ... канд. юрид. наук. за спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – К., 2017. – С. 11.

⁴Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

гібридом ліберальної та соціальної концепції прав людини»¹, але вона є досить традиційною для пострадянських і постсоціалістичних республік. До того ж Україна має багаті історичні традиції утвердження та захисту прав і свобод людини, включаючи часи боротьби за національну державність.

Витоки правозахисної діяльності в Україні та практику унормування її конституційних основ можна знайти ще в Конституції Пилипа Орлика 1710 року. Надалі ж уся історія України була пронизана боротьбою за права українського народу та кожного українця. До прикладу, частка українців у дисидентському русі в колишньому СРСР була домінуючою. А пізніше, в кінці 90-х років ХХ ст., у середовищі правозахисників були сформовані та реалізовані ідеї розбудови незалежної України.

Нині конституційні права та свободи людини в Україні є найвищою цінністю для суспільства та держави, а їх гарантування та захист у більшості конституцій і конституційних актів (білі та декларації про права людини *etc*) країн світу належать до першочергових обов'язків держави. Як справедливо відзначає С. Головатий, у такій системі координат «... людина – найвища цінність». А держава в цій системі – це слуга людини. Людина – із властивою їй гідністю, з належними їй правами і свободами, з усім тим, що, власне, й становить сам сенс існування держави»².

У разі, коли держава нехтує своєю правозахисною місією, а природна гідність людини перебуває під загрозою, громадяни і громадянське суспільство повстають на боротьбу за свої основоположні права та свободи. Яскравим прикладом цього стала Революція Гідності 2014 року в Україні. Хоча правозахисна діяльність у період революцій і війн за незалежність значною мірою ускладнює правозахисну діяльність, зокрема в частині соціальних і економічних прав людини³.

Не менш важливою місією сучасної держави є й проведення системних реформ в інтересах всебічного забезпечення прав і свобод людини. У цьому сенсі можна погодитись із відомим американським

---

¹ Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму / М.В. Савчин : монографія. – Ужгород : РІК-У, 2018. – С. 273.

² Головатий С. Про людські права: лекції / С. Головатий. – К. : Дух і літера, 2016. – С. 45.

³ Fedorenko W. Problem ochrony praw człowieka w warunkach rewolucji oraz konfliktów wojennych / W. Fedorenko // Ochrona praw człowieka w wymiarze uniwersalnym. Akcjologia –instytucje – nowe wyzwania – praktyka. Red. naukowa J. Jaskiernia, K. Sprzyszak. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017. – S. 74-75.

журналістом і мислителем Ф. Закарією, який пише, що «найважливішою силою будь-якого суспільства є цілеспрямована реформаторська еліта».¹ Саме ці еліти мають спрямовувати свою енергію в правозахисне русло, забезпечувати дієвий захист конституційних прав і свобод людини.

Слід зауважити, що в ХХІ ст. держава в цілому та її уповноважені органи (омбудсман, конституційні суди та ін.) є основним, але не єдиним суб'єктом утвердження та захисту конституційних прав і свобод людини. Зокрема, важливою правозахисною інстанцією нині є громадянське суспільство. Слід погодитись із О. Лотюк, що «... дієве громадянське суспільство в ХХІ ст. складно уявити поза межами таких цінностей як конституціоналізм, верховенство права, права і свободи людини, демократія, правова держава. Втілення цих цінностей, у конституційній правотворчій і правозастосовній практиці має своїм наслідком трансформацію населення в соціально активних громадян, активних учасників громадянського суспільства, спроможних утверджувати і захищати свої конституційні права та свободи».² Власне, утвердження та захист конституційних прав і свобод слід вважати пріоритетним предметом партнерських взаємовідносин громадянського суспільства та держави.

Важливим суб'єктом правозахисної діяльності, ще із часів Магдебурзького права, до сьогодення є територіальні громади та органи місцевого самоврядування. Хоча зв'язок місцевого самоврядування з правами і свободами людини, на перший погляд, не є очевидним. У цьому контексті О. Батанов свого часу писав, що «... найбільш віддаленими від інститутів муніципальної демократії є громадянські права і свободи. Однак це, аж ніяк не означає, що їхній нормативний зміст і тим більше механізм реалізації перебуває поза сферою взаємодії з інститутами місцевого самоврядування».³ Конституційно-правові реалії сьогодення, зокрема масштабна реформа місцевого самоврядування в Україні в 2015-2018 роках, підтвердили слушність цього судження О. Батанова.

---

¹ Закария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами / Фарид Закария ; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Ладимир, 2004. – С. 293.

² Лотюк О.С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія / О.С. Лотюк. – К. : Вид-во Ліра, 2016. – С. 273.

³ Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / О. В. Батанов ; відп. ред. М. О. Баймуратов. – К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2010. – С. 567.

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації публічної влади в Україні на засадах децентралізації та субсидіарності, а також позитивна динаміка добровільного об'єднання територіальних громад, кількість яких в Україні на початок 2018 року сягнула більше 700, спонукає до переосмислення місії місцевого самоврядування в системі правозахисної діяльності в Україні. Адже на сьогодні в Україні сформовані й продовжують формуватися владоспроможні територіальні громади, які забезпечують права жителів не лише на вирішення питань місцевого значення, а й права на працю, відпочинок, освіту, на охорону здоров'я тощо.

Як відомо, міжнародна спільнота, яка після страхіть Другої світової війни розробила та прийняла в особі ООН Загальну декларацію прав людини в 1948 році, опинилася в нових правозахисних реаліях. Як пише А. Репа, «сьогодні проблема прав людини розгортається в ситуації трьох «після»: ми перебуваємо *після* століття злочинних тоталітарних режимів; *після* згортання проекту та здобутків «держави загального добробуту»; *після* класичних форм війни і насильства».¹ У цій ситуації держави і нації зробили наступні важливі кроки – прийняли глобальні правозахисні акти і створили поважні міжнародні організації, які забезпечують дотримання прав людини у світі, а також визнали важливість місії міжнародних правозахисних організацій.

Тому важливим складником конституційно-правозахисного в Україні та за кордоном на сьогодні є міжнародні правозахисні організації (*Freedom House, Human Rights Watch, Transparency International* та ін.). Їх внесок у правозахисну діяльність є значущим, а часто й безцінним. Фаховий моніторинг цими NGO стану дотримання міжнародних правозахисних договорів є не лише досконалою методикою виявлення фактів порушення прав і свобод людини, а й дає змогу підібрати довершений правовий інструментарій національного конституційного права, спроможний упередити кратність подібних деліктів надалі. Зокрема, внести зміни до чинного законодавства, які створять додаткові механізми захисту конкретних прав людини.

Відзначимо, що права та свободи людини, їх утвердження, реалізація та захист цілком заслужено стали одним із ключових предметів конституційної правотворчої та правозастосовної практики в ХХІ ст. Цю тезу підтверджує й діяльність Конституційної комісії, яка ще в 2015 році визнала три ключові

---

¹ Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата та Г. Ломана ; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. – 2-е. вид. – К. : Ніка-Центр, 2012. – С. 8.

напрями своєї роботи: реформа місцевого самоврядування на засадах децентралізації; удосконалення конституційних засад правосуддя та регулювання прав, свобод і обов'язків в Україні. І якщо перші два керунки конституційної реформи в 2015-2018 роках уже успішно втілені в Конституції та законах України, а також у реформах з децентралізації та правосуддя, то правозахисна реформа лише починає втілюватися в правові реалії сьогодення.

Зокрема, 25 серпня 2015 року Президент України своїм Указом № 501/2015 затвердив «Національну стратегію у сфері прав людини», потреба в якій зумовлена «... необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері».¹ На реалізацію цього важливого правозахисного документа Кабінет Міністрів України видав розпорядження від 23 листопада 2015 року № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року»,² який започаткував новітній етап розвитку правозахисної діяльності в Україні, заснованої на використанні потенціалу громадянського суспільства та його інститутів³, а також на перепрофілюванні органів державної влади на правозахисну діяльність.

До прикладу, відповідно до пунктів 24-26 вищезгаданого Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, Міністерство юстиції України «удосконалює стандарти якості надання правової допомоги та забезпечення їх дотримання, розширює можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах; забезпечує якісну й доступну правову допомогу через адвокатуру та ефективну систему безоплатної правової допомоги»⁴ тощо.

---

¹ Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серп. 2015 р. № 501/2015 // Офіці. вісн. Президента України. – 2015. – № 20. – Ст. 1203.

² Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : розпорядження Кабінет Міністрів України від 23 лист. 2015 р. № 1393-р // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 245.

³ Див. : Корнієнко П.С. Правозахисні організації як основний елемент громадянського суспільства в Україні / П.С. Корнієнко // Часопис Київ. ун-у права. – 2017. – № 2. – С. 59-63; Корнієнко П.С. Роль правозахисних організацій у розбудові громадянського суспільства в Україні / П.С. Корнієнко // Держава і право : зб. наук. пр. Серія «Юридичні науки». Вип. 77. / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ: Юридична думка, 2017. – С. 3-15.

⁴ Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : розпорядження Кабінет Міністрів України від 23 лист. 2015 р. № 1393-р // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 245.

У цьому контексті Мін'юст традиційно виступає одним із ключових суб'єктів правозахисної діяльності в Україні.¹ На Колегії Міністерства юстиції України, яка відбулася 26 квітня 2018 року, керівництво Координаційного центру з надання правової допомоги визначило ключовими досягненнями своєї роботи в 2017 році розширення доступу до безоплатної правової допомоги вразливих категорій населення; спрощення процедури відбору адвокатів, які забезпечують надання безоплатної правової допомоги; запровадження правових консультацій громадян у телефонному режимі тощо. На Колегії Мін'юсту також було відзначено, що основними пріоритетами посилення правової спроможності громадян є: створення умов для розвитку проекту «Я МАЮ ПРАВО!» на баз існуючих правових клубів; розроблення концепції незалежного провайдера з безоплатної правової допомоги в територіальних громадах; запровадження автоматизованого механізму обміну даними про затриманих осіб та ін.

Ці та інші новели конституційної правотворчої та правозастосовної практики у сфері захисту прав і свобод людини в Україні потребують свого належного теоретико-методологічного забезпечення. Йдеться про подальше обґрунтування теорії конституційних основ правозахисної діяльності в Україні.

Нині вітчизняні (М. Афанасьєва, М. Баймуратов, Ю. Барабаш, О. Батанов, Г. Берченко, В. Боняк, О. Бориславська, І. Бородін, О. Васильченко, Ю. Волошин, С. Головатий, О. Горова, М. Гульгай, Т. Заворотченко, Є. Захаров, О. Калініченко, Ю. Кириченко, М. Козюбра, А. Колодій, А. Крусян, О. Кушніренко, О. Лотюк, П. Любченко, Р. Максакова, Н. Мішина, В. Нестерович, Л. Новак-Каляєва, О. Петришин, О. Пушкіна, П. Рабінович, Ю. Разметаєва, В. Речицький, С. Різник, М. Савчин, В. Серьогін, О. Скрипнюк, І. Сліденко, І. Словська, К. Слюсар, О. Совгіря, П. Стецюк, В. Федоренко, А. Хольота, В. Шаповал, В. Шатіло, С. Шевчук, Ю. Шемшученко, Р. Шурдук, та ін.) та зарубіжні (М. Вітрук, А. фон Гайек, А. Головістікова, Дж. Зіммерман, Г. Ломман, П. Коллер, О. Лукашова, Б. Палант, Дж. Санторі, А. Селігман, В. Сирих, Т. Хабрієва, Б. Шагієв, А. Шайо, К. Шмітт та ін.) правознавці здійснили значний вклад у дослідження конституційних прав і свобод людини, а також методів, механізмів і форм їхнього захисту.

---

¹ Див. : Корнієнко П.С. Міністерство юстиції України як важливий суб'єкт конституційної правозахисної діяльності / П.С. Корнієнко, О.Є. Болгов // Часопис Київ. ун-ту права. – 2016. – № 3. – С. 96-99.

Щороку в Україні та за кордоном з'являються нові та змістовні наукові праці, присвячені цій проблематиці. До прикладу, можна назвати такі новаторські та фундаментальні праці вітчизняних учених-конституціоналістів, як: В. Головченка і В. Погорілка «Права та свободи людини і громадянина в Україні»,¹ Ю. Тодика «Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні»,² А. Олійника «Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини та громадянина в Україні»,³ С. Головатого «Про людські права»⁴ і багато інших.

Разом із тим переважна більшість наукових розвідок, пов'язаних із конституційними правами і свободами людини, їх утвердженням і розвитком, поширенням «чергової генерації прав людини»⁵, як то право на евтаназію чи на збереження анонімності в глобальній мережі Інтернет, а також із їх гарантуванням, охороною та захистом, не охоплюють або ж фрагментарно досліджують конституційні основи правозахисної діяльності як самостійного виду юридичної діяльності.

До сьогодні правозахисна діяльність залишається предметом дослідження переважно теоретиків права (С. Бобровнік, С. Гусарєв, М. Костицький, Н. Оніщенко, М. Рассолов, Р. Шурдук і ін.). До прикладу, В. Сирих вбачає в правозахисній діяльності держави і її органів «... відповідну реакцію на здійснене в суспільстві порушення громадського порядку, а також на шкідливі наслідки та на осіб, які допустили протиправну діяльність».⁶ Це визначення досить показово підкреслює монополію держави та її органів на правозахисну діяльність, а також переважно карально-реприсивний характер відповідної діяльності з боку держави та її ототожнення з юридичною відповідальністю.

---

¹ Головченко В.В. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В.В. Головченко, В.Ф. Погорілка та ін. – К. : Ін Юре, 1997. – 52 с.

² Тодика Ю.Н. Конституційно-правовий статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодика, О.Ю. Тодика. – К. : Концерн «Видавн. Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.

³ Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні / А.Ю. Олійник. – К. : Алеута, КНТ, Центр навчальної л-ри, 2008. – 472 с.

⁴ Головатий С. Про людські права : лекції / С. Головатий. – К. : Дух і літера, 2016. – 760 с.

⁵ Новак-Каляєва Л.М. Права людини як теоретико-методологічна основа державного управління : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управл. за спец. 25.00.01 / Л.М. Каляєва-Новак. – К., 2014. – С. 8.

⁶ Сырых В.М. Теория государства и права : учебн. / В.М. Сырых. – 5-е изд. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – С. 426.

В інших випадках правозахисна діяльність у теоретиків права асоціюється насамперед з адвокатською діяльністю та діяльністю нотаріату, роботою судів та органів досудового слідства. Так, Б. Шагієв у праці «Юридична діяльність та її система» (2014 р.), розрізняючи охорону й захист прав людини, робить дещо дискусійний висновок, що «охорона права або правоохорона, неможлива без захисту у випадку порушення і без запобігання цим порушенням ...»¹.

Це положення правознавець вважає достатнім для того щоб розкрити правозахисну діяльність через систему відповідних повноважень адвокатури, органів досудового слідства й судів, проігнорувавши при цьому правозахисний потенціал інститутів громадянського суспільства й інших суб'єктів правозахисної діяльності. До прикладу, це інститут бізнес-омбудсмена, який нині існує не лише в Україні², а й у США, Грузії та Російській Федерації.

Натомість, на нашу думку, правозахисна діяльність, у контексті цього дослідження, є комплексним видом конституційно-правових відносин, які охоплюють широке коло суб'єктів – державних органів та інститутів громадянського суспільства, уповноважених забезпечувати, гарантувати, захищати і поновлювати основоположні права та свободи людини в Україні. Це твердження жодним чином не виключає із системи суб'єктів правозахисної діяльності прокуратуру³, та інші органи досудового слідства, які є важливими суб'єктами правозахисної діяльності, а акцентує увагу й на таких суб'єктах, як громадські правозахисні організації, профспілки, ЗМІ й інші інститути громадянського суспільства.

З одного боку, утворення подібних неполітичних і значною мірою правозахисних асоціацій уже є результатом дотримання в Україні статті 11 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., яка встановлює право людини на свободу об'єднання з іншими,⁴ а з другого боку, відповідні інститути громадянського суспільства складають бінарну щодо державних органів підсистему суб'єктів правозахисної діяльності.

---

¹ Шагієв Б.В. Юридическая деятельность и ее система: проблемы теории и практики : монографія / Б.В. Шагієв. – М. : Юрлитинформ, 2014. – С. 102.

² Про утворення Ради бізнес-омбудсмена: Постанова Кабінету міністрів України від 26 лист. 2014 р. № 691 // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 98. – Ст. 2847.

³ Іскендеров Е.Ф. Правозахисна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Е. Ф. Іскендеров; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2013. – 20 с.

⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 лист. 1950 р. : ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР разом з першим протоколом та протоколами № 2, 4, 7 та 11 // Відом. Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.

Відзначимо, що українські вчені-конституціоналісти також обґрунтовували концепцію правової політики держави у сфері забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини, як «важливого напрямку державної політики, що реалізується в сфері дії права і через дію правових норм, за допомогою конституційних норм і норм поточного законодавства».¹ Очевидно, що правова позиція стосовно формування та реалізації державної політики у сфері захисту конституційних прав і свобод людини в Україні на сьогодні, після затвердження Указом Президента України 25 серпня 2015 року № 501/2015 «Національної стратегії у сфері прав людини»,² набуває нового звучання. Адже, якщо чотирнадцять років тому вище наведена концепція Ю.Тодики і О. Тодики мала хоча й новаторське, але здебільшого теоретико-методологічне значення, то наразі стратегія у сфері прав людини є дороговказом для формування та реалізації державної правозахисної політики. Утім, це не виключає, а, швидше, зумовлює потребу в розробленні, прийнятті та впровадженні самостійної загальнодержавної стратегії правозахисної діяльності в Україні.

Вищезазначене свідчить, що проблеми теорії та практики конституційних основ правозахисної діяльності в Україні зберігають свою актуальність і потребують комплексного дослідження. Метою, тобто «кінцевим баченням», за Дж. Д'юї³, цього дослідження є формування теоретико-методологічних основ конституційної правозахисної діяльності як пріоритетної мети і завдання діяльності Української держави і громадянського суспільства, місцевого самоврядування та бізнесу, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення конституційної правотворчої та правозастосовної діяльності в сфері утвердження та захисту основоположних прав і свобод людини в Україні, з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду правозахисної діяльності.

Ця мета, на наш погляд, є досяжною через реалізацію низки взаємопов'язаних завдань, а саме через:

– визначення змісту, сутності, ознак, структури, а також оптимальної методології пізнання та розуміння основ конституційної правозахисної діяльності в Україні та Європі загалом;

---

¹ Тодика Ю.Н., Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодика, О.Ю. Тодика. – К. : Концерн «Видавн. Дім «Ін Юре», 2004. – С. 285.

² Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серп. 2015 р. № 501/2015 // Офіц. вісн. Президента України. – 2015. – № 20. – Ст. 1203.

³ Д'юї Дж. Досвід і освіта / Дж. Д'юї ; пер. з англ. М. Василечко. – Л. : Кальварія, 2003. – С. 62.

- обґрунтування комплексної періодизації становлення й розвитку теорії та практики конституційної правозахисної діяльності в Україні;

- виявлення та розкриття мети і завдань конституційної правозахисної діяльності та її меж;

- визначення та обґрунтування конституційних основ правозахисної діяльності Української держави та її органів і посадових осіб, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій та *NGO*, що репрезентовані Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, а також міжнародними угодами ЄС, зокрема Лісабонським договором 2007 року, які втілюють такі спільні цінності європейських народів, як «... правдива демократія, людські права та правовладдя»¹;

- розкриття сутності та змісту правозахисної місії інституту адвокатури, який на сьогодні виступає одним із найбільш важливих суб'єктів захисту конституційних прав і свобод людини в контексті судової реформи, започаткованої в 2016 році, та визначити конституційно-правову природу такого феномену сучасності, як «монополія адвокатури»;

- обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення положень Конституції та законів України щодо правозахисної діяльності в Україні та щодо оптимізації відповідної конституційної правозастосовної діяльності *etc.*²

Врешті, наведення мети передбачає й зміну правосвідомості кожної людини. Відомий дослідник Т. Мнайдер у своїй праці «Про тиранію. 20 уроків ХХ ст.» пише:

«Коли ми думаємо про свободу, нам традиційно приходиться пам'ятати протистояння самотньої особи і потужної держави. Ми схильні вважати, що особа має бути сильною, а державу треба тримати під контролем. Це, звичайно, правильно. Але важливий елемент свободи – це активна підтримка групою своїх членів. Саме тому ми маємо залучати до діяльності, важливої для нас, наших друзів і близьких».³

---

¹ Головатий С. Про людські права : лекції / С. Головатий. – К. : Дух і літера, 2016. – С. 359.

² Корнієнко П.С. Основи правозахисної діяльності в Україні як об'єкт конституційно-правових досліджень / П.С. Корнієнко // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2018. – № 2 (82). – С. 34.

³ Снайдер Т. О тиранії: 20 уроків ХХ століття / Тимоти Снайдер ; пер. с англ. Н. Охотина. – М. : Изд-во АСТ : CORPUS, 2018. – С. 138.

Ця досить доступна істина набуває в ХХІ ст. нових сенсів і інтепритацій. Зміна правосвідомості через посилення правозахисних установок особи та вміння захищати свої конституційні права та свободи спільно, через т. зв. «уявні спільноти» (Б. Андерсон),¹ на наш погляд, дозволить не втратити гуманістичні цінності сучасності навіть у період т. зв. «датаїської революції» (Н. Харарі), коли «перехід від гомоцентричного до датацентричного бачення світу не буде просто філософською революцією. Це буде практична революція».²

Наведені завдання дослідження конституційних основ правозахисної діяльності в Україні, під якою слід розуміти цілеспрямовану й структуровану правову діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, а також інститутів громадянського суспільства щодо захисту та поновлення порушених конституційних прав і свобод людини, не можна вважати вичерпними. Очевидно, що нині слід порушити ґрунтований дискурс не лише про наявність правозахисних механізмів в Україні, а й про їхню ефективність порівняно з правозахисними механізмами в державах–членах ЄС.

Значна частина з цих питань отримали своє висвітлення у запропонованій монографії, попередніх наукових публікаціях³ та продовжують досліджуватися нами в контексті дослідження конституційних основ правозахисної діяльності в Україні та за кордоном.

---

¹ Андерсон Б. Воображаемые сообщества: размышления об истоках и распространении национализма / А. Бенедикт ; пер. с англ. В.Г. Николаева ; под ред. С.П. Баньковской. – М. : Кучково поле, 2016. – 416 с.

² Харарі Ю.Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього / Ю.Н. Харарі ; пер. з англ. О. Дем'янчука. – К. : Форс Україна, 2018. – С. 479.

³ Корнієнко П.С. Особливості правозахисної діяльності Верховної Ради України / П.С. Корнієнко // Бюл. Міністерства юстиції України. – 2013. – № 12 (146) – С. 98–104.; Корнієнко П.С. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як спеціалізований правозахисний орган Української держави / П.С. Корнієнко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2014. – № 2. – С. 74-78.; Корнієнко П.С. Міжнародні нормативно-правові акти як джерело здійснення правозахисної діяльності в Україні / П.С. Корнієнко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2015. – № 2. – С. 58-61.; Корнієнко П.С. Міністерство юстиції України як важливий суб'єкт конституційної правозахисної діяльності / П.С. Корнієнко, О.Є. Болгов // Часопис Київ. ун-ту права. – 2016. – № 3.- С. 96-99.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Конституційні основи правозахисної діяльності: поняття, сутність і зміст

Відомий мислитель сучасності Ф. Фукуяма в одній з останніх своїх книг «Згасання державного порядку» пише: «Три категорії політичних інститутів – держава, верховенство права та демократія – втілюються в трьох гілках влади сучасної ліберальної демократії – виконавчої, судової і законодавчої».¹ Це твердження Ф. Фукуями можна доповнити ще однією універсальною цінністю – права і свободи людини, захист яких є первинним завданням усіх трьох названих гілок влади у тісній взаємодії, а також із залученням для відповідної правозахисної діяльності громадянського суспільства та бізнесу.

Аналізуючи проблему реальності забезпечення й захищеності прав і свобод людини та громадянина, видається логічною теза про те, що це питання корелюється з формою організації влади, історичними особливостями розвитку кожної держави та політичними й соціально-економічними відносинами, що в ній склалися, генезою політичних інститутів, правовою свідомістю й активністю населення тощо.

Проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України надало можливість Українському народові утворити державу, яка покликана забезпечити дотримання прав і свобод людини та громадянина. Адже зміна сутності взаємовідносин у перманентному дискурсі «людина–держава» в модерних суспільствах ставить амбітні завдання закладення основ та утвердження конституційного ладу, створення реального механізму захисту прав і свобод людини, на основі попередніх досягнень поліпшити роботу органів державної влади згідно з декларованими завданнями забезпечення прав і свобод людини, а також гарантії їх дотримання. Події Революції Гідності 2014 року

---

¹Фукуяма Ф. Угасание государственного порядка : науч.-попул. издание / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. К.М. Королева. – М. : АСТ, 2017. – С. 523.

вкотре вказали на існуючі проблеми реальної захищеності кожного громадянина від свавілля держави, відсутності працюючих механізмів забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Не в останню чергу проблема функціонування інститутів, які мали б утворювати ефективну правозахисну систему в Україні, пов'язана з відсутністю ґрунтовних теоретичних напрацювань у цій сфері. Опубліковані наукові праці не спрямовані на розкриття змісту правозахисної діяльності як комплексного правового явища (феномену), натомість останні політико-правові та соціально-економічні події в Україні зумовлюють нагальну необхідність усунути наявні прогалини.

Зміцнення інститутів правозахисної діяльності як завдання насамперед національної еліти, а також суспільства загалом пояснюють цілою низкою взаємопов'язаних факторів. Насамперед тим, що утвердження, гарантування, охорону та захист конституційних прав людини і громадянина прийнято вважати найважливішою функцією держави. У той же час результати ігнорування завдання першочерговості гарантування прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів публічної влади, вже не раз вказували на себе. Динамічність суспільних відносин як особлива властивість сучасного життя змінює процеси в державному секторі, що створює умови для зростання ймовірності порушень або зловживань правами особи без формальних порушень закону. Переосмислення розвитку сучасних відносин між державою і людиною, а також людьми між собою має привести й до підвищення ефективності гарантій захисту прав особи через правозахисні інституції.

Відтак, повне з'ясування коректного змісту та суті конституційних основ правозахисної діяльності в Україні потребує врахування вказаних особливостей. Для цього, окрім іншого, слід визначитись з фундаментальними термінами, що застосовуються в правозахисній діяльності, в тому числі, але не виключно такими як: право, захист, діяльність.

Термін «діяльність» у загальному (широкому) значенні розуміється як взаємодія певного суб'єкта, в нашому випадку – людини з оточуючим її світом, у межах якого людина проявляє свої якості, а навколишній світ відповідним чином реагує у відповідь, проявляючи свої властивості. «Діяльність» виступає як опис цього процесу, зокрема, як динамічний опосередкований зв'язок людини і світу, який її оточує. До змісту діяльності має входити й те, що є результатом цієї взаємодії, його відображення, а також те, що продукується людиною, яким чином і чим саме вона впливає на світ.

Діяльність особи в соціальних групах чи суспільстві характеризує цей процес як соціальну категорію. У ході історичного розвитку відбувся розподіл праці серед людей, а це спричинило розмежування видів людської діяльності. Література, пов'язана з філософською, політичною, соціальною та іншою діяльністю людини, розглядає її з різних боків та в різних «середовищах» (обставинах), проте до єдиного розуміння вчені поки не прийшли. Зрештою, діяльність людини може бути розкрита лише в контексті її соціальної сутності – взаємодії між суб'єктами, зважаючи на складність та багатошаровість. Класичним є розподіл з метою відображення та аналізу понять наукової дійсності, зокрема діяльності у вузькому чи широкому розумінні.

Спробуємо виокремити специфічні риси, які допоможуть нам установити певні властивості для повного розуміння людської діяльності. Відтак, до її ознак відносять: а) аналітичність (вивчення ситуації, що склалася; підбір специфічних інструментів для досягнення поставленої мети); б) цілеспрямованість (досягнення свідомо поставленої мети); в) усвідомленість (має логічну схему і результат її до певного ступеня передбачуваний і бажаний); г) результативність (діяльність здійснюється з метою отримання відповідного результату, який у певний момент за певних обставин вимагається); д) наявність певної структури, тобто специфічного набору дій і послідовності їх реалізації.

Право, виступаючи соціальним регулятором, накладає відбиток і на будь-яку діяльність, пов'язану з ним. Таким чином, особливими властивостями виділяється й юридична (правова) діяльність. Вона виступає елементом соціального врегулювання відносин між суб'єктами правового регулювання, створює мету та спрямованість їх дій, а відтак відіграє важливу роль в її повсякденному житті. Юридична діяльність спрямована не тільки на правову сферу, а й об'єднує політичну, економічну, трудову, моральну діяльність.

Варто виділити такі ознаки юридичної діяльності:

- вона нерозривно пов'язана з державою та її специфічною регулятивною діяльністю, що забезпечується державними засобами політичного, економічного, соціального чи ідеологічного характеру, діючи через методи заохочення і примусу;

- має офіційне вираження, тобто передбачає прийняття відповідних актів, які нормативно встановлюють значущі правила поведінки суб'єктів правовідносин; таке встановлення відбувається у чітко передбаченій формі за відповідною процедурою;

- має конструктивний характер, який можна пояснити як те, що суб'єкти за використання законних та доступних засобів та/або

способів наділяються повноваженнями щодо організації та регулювання, моделювання та відтворення обставин із реального життя, з метою реального застосування норм права;

- це нормативно закріплена діяльність, результатом якої є настання певних юридичних наслідків;

- поєднує внутрішні та зовнішні фактори регулювання: суб'єктивні аспекти правого регулювання із об'єктивними правовими явищами, відносинами і процесами.

У науковій літературі юридичну діяльність поділяють на такі види:

- правотворча діяльність (вона передбачає роботу уповноважених органів публічної влади з видання нормативно-правових актів, тобто створення, зміни або скасування правових норм);

- правозастосовна діяльність уповноважених суб'єктів права (полягає в наступному виконанні законів та підзаконних правових актів шляхом створення актів застосування права).

Правозастосовну діяльність додатково розподіляють на декілька підвидів:

- оперативно-виконавчу, яка передбачає регулятивний вплив з метою повсякденного вирішення різнобічних питань суспільства;

- правоохоронну діяльність, яка розуміється як владна оперативна робота органів державної влади, що здійснюється з метою охорони норм права від порушень, захисту прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина та забезпечення виконання покладених на них відповідними актами обов'язків¹.

Вважаємо, що неодмінною та важливою частиною правозастосовної діяльності є й правозахисна діяльність, яка виступає самостійним різновидом юридичної діяльності з ряду причин. Перша з них пов'язана з вітчизняним законодавством, яке виокремлює два види правозастосовної діяльності. Такий розподіл не є визначальним та остаточним, а відображає специфіку спрямування діяльності суб'єктів права. Одна з них – це захист прав і свобод людини та громадянина, що передбачає їх визнання та забезпечення, створення гарантій для захисту. Іншою є охоронна діяльність.

Так, у ст. 3 Конституції України, подібно до конституцій інших держав світу, закріплено, що саме держава має зобов'язання щодо

---

¹ Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі : навч. посібник, 2-е вид, випр. і доп. / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2010. – С. 105.

визнання, дотримання та захисту прав і свобод людини й громадянина.¹

Другою причиною для визнання правозахисної діяльності як самостійної є закріплення в нормативно-правових актах положень, які передбачають функціонування органів, діяльність яких спрямована саме на захист прав і свобод людини й громадянина. Типовим прикладом такого органу є омбудсман. Тому правозахисна діяльність може вважатись окремою юридичною діяльністю, у зв'язку з існуванням органів зі специфічними та притаманними саме їм правозахисними завданнями, які становлять основну мету їх створення та роботи.

У сучасних умовах розвитку конституційної науки значного поширення здобув системний підхід до питань захисту. Так, захист прав і свобод людини та громадянина державою в широкому значенні розуміється як законодавча і правозастосовна практика в галузі прав людини, яка відображає специфічні історико-культурні традиції та рівень соціально-економічного розвитку країни. У вузькому сенсі – це сукупність контрольних механізмів, представлених певними організаційними структурами (судом, правоохоронними органами, різними установами, пов'язаними із захистом прав), спеціалізованими правозахисними інститутами (омбудсманами) і процедурами, що визначають методи, порядок розгляду, перевірки, підготовки пропозицій та прийняття рішень за скаргами, заявами осіб та іншою інформацією про порушення прав людини, які ґрунтуються на конституційних і галузевих нормах внутрішнього права держави.

Аналізуючи правозахисну діяльність далі, визначення її не можна вважати вдалим, якщо воно не було досліджено поряд із явищем правового регулювання. Під останнім розуміють нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини, що здійснюється із застосуванням системи специфічних правових засобів, метою якого є належне регулювання, охорона, захист та розвиток суспільних відносин згідно з потребами соціуму.

Отже, правозахисна діяльність виступає також і елементом правового регулювання, що підтверджує тезу про те, що це самостійне та цілісне правове явище. Сучасний стан забезпечення прав і свобод людини й громадянина в Україні насправді повною мірою відображає таку діяльність, як якісно інший напрям у роботі державних органів як законотворчих, так і правозастосовних.

---

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 року // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Відносно новою цю сферу варто вважати й у царині наукових досліджень дотичних галузей права – конституційного, теорії права та ін.

Очевидним є також і те, що держава, нормативно закріплюючи та встановлюючи відповідні права та свободи за особою чи категорією осіб, має здійснювати заходи з метою їх реального забезпечення та наділення відповідному колу осіб можливості на захист встановленого права в законодавчо встановлений спосіб або шляхом самозахисту, що є не перевищенням правових можливостей особи, а об'єктивною необхідністю.

Правозахисна діяльність розуміється як робота правозахисних органів, спрямована на надання кожній людині і громадянину, їх об'єднанням та юридичним особам правової допомоги щодо припинення порушень прав, притягнення винних до юридичної відповідальності, відновлення порушених, оспорюваних чи оскаржених прав і відшкодування спричинених порушенням права збитків¹.

З метою забезпечення реальності правового захисту створюється низка правозахисних органів, які становлять сукупність інституцій, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод громадян. До таких належать: судова система, адвокатура, прокуратура, нотаріат, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений Президента України з прав дитини, Уповноважений Президента України з прав інвалідів, громадські правозахисні організації та ін.

Відтак варто погодитись із думкою, представленою в науковій літературі про те, що «правозахисна система базується на принципі багатоканальності, численності засобів та способів забезпечення та захисту прав людини, серед яких зацікавлена особа може обрати той, який уявляється їй оптимальним з точки зору часу, витрат та процедурної складності»².

Але вважаємо очевидним, що саме судовий захист обіймає почесне перше місце в достатньо великому переліку органів, покликаних забезпечити захист прав людини³.

---

¹ Балінська Є.В. Адвокатура : монографія / Є.В. Балінська. – Х. : Олді-Плюс, 2012. – С. 67

² Урываев А.В. Прокуратура Российской Федерации в механизме защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / А.В. Урываев. – Саратов, 2009. – С. 15

³ Стефанюк В. Правозахисна діяльність судів України / В. Стефанюк // Право України, – 1999. – № 5. – С. 18.